

MEGJEGYZÉSEK RÉGÉSZETÜNK MAI ÁLLAPOTÁRÓL

HAJDÚ ZSIGMOND
(Debrecen, Déri Múzeum)

„Ismerd magadat, s magad által az embereket; ez ismeret nélkül tudományod holt tudomány.”

Kölcsey Ferenc

„... nincs szörnyűbb büntetés, mint a fölösleges és reménytelen munka.”

Albert Camus

I.

Sziszüphosz lefelé ballag a hegyről. A kő meg egyre gyorsulva, fel-felpörögve a levegőbe, zúdul alá a hegy lába felé. Felfelé menet az ellentétes erő szétválaszthatatlanul összekapcsolja az embert és a követ. Lefelé menet, mintha sohasem tartoztak volna össze, távolodnak el egymástól.

Kő, ember, összetartozás – különválás. E három tényezőtől az elsőről és a harmadikról nem sok mindent lehet mondani. A *kőről* csak annyit tudunk, hogy nehéz, s ha az ember elengedi, visszagurul a kiindulási pontjára, ahol türelmesen megvárja, hogy újra görgetni kezdjék. Nincs ideje, nincs arca. Tökéletesen személytelen természeti erő. Egyetlen dolgot tudhatunk róla, hogy az ember számára, mint soha le nem győzhető teher jelentkezik. Az „*összetartozás – különválás*”-ról még ennyit sem tudunk. Az egyik görög mitológéma szerint büntetésül kapta az istenektől Sziszüphosz. Nem választotta a követ, hanem az végzetszerűen hozzá rendeltetett. Nem próbatételről van szó, vagy valami heroikus feladatvállalásról, amelyben megméretik a vállalkozó. A kő és az ember sorsa egy: a végtelen összeczártság. Néma, reménytelen viszony.

Akiről beszélni lehet, és aki miatt immár több mint kétezer éve él és elevenen hat az európai gondolkodásban ez a mitikus történet, az Sziszüphosz maga. Mitológiai alak, mitológikus környezetben: emberfeletti ő maga és a küzdelme is; nem öregszik, nem gyengül, nem fárad és nem lankad... egyforma erővel és hévvel küzd a kővel az idők végezetéig.

Emberivé és számunkra örökké izgalmassá a küzdelemtől egy időre megszabadult, a hegyről lefelé haladó Sziszüphosz válik. Pontosabban az, amit a fejéből kiolvasni gondolunk: öntudatának és fennmaradásának titka. A lefelé lassan lépkedő és csendesen maga elé merengő ember képes-e egyáltalán szembenézni a saját sorsával? Képletesen szólva Sziszüphosz lefelé jövet súlyosabb követ cipel a lelkén, mint amit felfelé az izmaival görget...

Ha a címben felvetett témáról kívánunk értekezni, mindenekelőtt tudatában kell lennünk vállalkozásunk, talán a Sziszüphoszénál is reménytelenebb voltával. Tudomá-

nyos igénnyel egy ma is művelt tudományág állapotának elemzése igen „kényes” dolog. Első sorban azért, mert szinte teljesen lehetetlen egy nézőpontból áttekinteni a tudományág minden tárgyi és fogalmi vonatkozását és nem utolsósorban magát a „művelőit” is vizsgálat tárgyává tenni. Továbbá, hogy el tudjuk különíteni megállapításainkban az egyedi vonzásokat az általánostól, szükségszerűen viszonyítási paramétereket kellene találnunk más rokon tudományágaknál és mindezek mellett a „közhangulatot” is valamiképpen „mérhetővé” kellene tenni...

Gyorsan belátjuk ennek lehetetlenségét és lemondunk arról, hogy tudományos igénnyel mondjunk valamit a régészet mai állapotáról.

Úgy gondoljuk azonban, ha a tudományos igényű jelzőről lemondunk, de a megjegyzésekről nem, akkor továbbra is „kényes” úton járunk. Mindenekelőtt azért mert a régészek szakmai öntudatukban igen érzékenyek, akik inkább elviselnek egyéb természetű csapásokat, mint azt, hogy a szeretett tudományukat, amelyért annyi mindent feláldoztak életükből, kritika érje. Az efféle nagyon ritka megjegyzéseket kétféle alapon szokták elutasítani: vagy külső, hozzá nem értő, szakmán kívüli beleszólásnak, vagy szakmán belüli, de hiteltelen vádaskodásnak minősítik. Tudjuk, hogy hiteles csak az lehet, aki mögött van egy, a szakmán belül elismert életmű. Az így hiteles szakmán belüli emberek viszont hallgatnak erről a kérdésről.

Sziszüphosz sem beszél! Felfelé menet nem is tudna – lefelé még minek! Tudja, hogy a sorsán úgy sem lehet változtatni. A kő nem lesz könnyebb, segítséget nem hívhat... ha leér, újra neki kell gyürkőznie. A magányán, a kő súlyán és a hegy meredekségén nem lehet változtatni. Ezen kívül miről beszélhetne? A hiábavaló panaszkodás, vagy siránkozás, vagy erőltetett közönyt sejtető füttyörészés, vagy dalolás feleslegesen fogyasztaná a testi energiáját, s ezen kívül meggyengítené önbecsülését is; hiszen tudattalanul is éreznie kellene, hogy nem tud szembenézni saját magával. Sziszüphosz ajkát nem hagyja el egy szó sem. Ugy tűnik csendes büszkeséggel viseli a sorsát.

Számotvetve saját állapotunkkal (szakmán belüli, de életmű nélküli) és a fent említett egyéb körülményekkel, úgy gondoljuk, hogy mondanivalónk hitelességét csak a képi megfogalmazás eszközével érhetjük el. A képi megfogalmazás eleve áttételes, célja is inkább a megjelenítés, mint a konkrét fogalmi „megragadás”. Így egy empirikus értelemben vett tudományos szemléletnek nem kell vele számolnia. A „tárgyszerűség” követelményét így eleve feleslegesnek láttuk. A szakmára vonatkozó kritikai megállapítások bizonyítékául igazságtalan lenne, ha pontosan megneveznénk egy helyet, mert az nagy valószínűséggel véletlenül kiválasztott lenne a szerintünk tömegesen létező anomáliákból, amely közvetve előbb-utóbb „személyeskedéshez” vezetne, amit minden tekintetben szeretnénk elkerülni, mert ezek az észrevételek az állapothatározókon túl legfeljebb szerepekre, de semmiképpen nem személyekre kívánnak vonatkozni. Eltekintünk a konkrét hivatkozásoktól még ott is, ahol bizonyos gondolatokat kétség kívül kölcsönvettünk más művekből, mert az átvett gondolatok inkább áttételesen, mint filológiai hűséggel lesznek jelen írásunkban. (Egyébként a végén a főbb inspiráló műveket megnevezzük.)

Forrásul az elmondandónkhoz a publikációk mellett azok a beszélgetések szolgálnak, amelyekben sokszor volt alkalmunk tapasztalni, hogy közvetve vagy néha egészen közvetlenül érzékelik ezeket a tüneteket a szakma jeles képviselői is. Ez utóbbi tapasztalatok alapján éreztük úgy, hogy van értelme leírni ezeket a gondolatokat. Bízunk abban, hogy a szakmán belül létezik – minden jogos érzékenység ellenére – egy olyan pozitív köztudat, amely a személyünk hiteltelensége ellenére is kieri mondani-valónkból azt a szándékot, hogy bennünket a régészet, mint szeretett tudományunk, jövőbeli állapotának jobb irányba fordításán kívül, más szempont nem vezérel.

II.

Mindenekelőtt szeretnénk előrebocsájtani, hogy a tudomány fogalmán, szerepén és nem utolsó sorban hivatásán azt érjük, amit Max Weber fogalmazott meg „A tudomány, mint hivatás” című 1919-ben írt máig örökzöld tanulmányában. Tudjuk, hogy azóta már sokszor, sokfélet írtak erről a témáról, de számunkra a weberi „hitvallás”: azon belül elsősorban a tudomány iránti elkötelezettség líraian szép megfogalmazása, ma is felülmúlhatatlan.

Ha a régészet, mint tudomány, mai állapotát vesszük szemügyre, elsősorban annak „mozdulatlansága” tűnik fel. Nincsenek olyan közfogalmaink, amelyet a régészet valamilyen szinten át akarna értelmezni. Nincsenek módszertani viták, amelyek a tudomány határát feszegetnék. Különösen feltűnő ez olyan más tudományokkal érintkező közös területen, ahol a régészetben is alkalmazott fogalmak egy része kétségtelenül a szomszéd területről adaptált (pl. közgazdasági fogalmak, néprajzi fogalmak, intézménytörténeti fogalmak). A természettudományok lehetőségei – mindenekelőtt a kormeghatározó módszerek – iránt igen nagy az érdeklődés. Azonban ez is, a kellően kidolgozott áthidaló fogalomkészlet híján, legtöbbször csak a „csodavárás” szintjén marad.

A „mozdulatlanság” nem jelent tevékenységhiányt. Anélkül, hogy látványos tiszteletköröket futnánk saját szakmánk hétköznapi erőfeszítései láttán, nyugodtan kijelenthetjük, hogy a régészek nagy többsége ma Magyarországon sok tekintetben más szakmák számára is példamutató szorgalommal végzi az adatgyűjtést. Ez a tevékenység eszközigényes lévén erősen függ a külső körülményektől, első sorban a pénztől.

Mégis a legnagyobb ügybuzgalmat az ásatások, terepbejárások végzésénél lehet tapasztalni. Megszületnek a többé-kevésbé jól dokumentált feldolgozások a szakfolyóiratok, múzeumi évkönyvek, monográfiák hasábjain. Közben mértéktartóan lehet hallani a szorongató körülményekről szóban – egymás közt. Ezek nem igazi panaszok, mert nem a keserű méltatlanság motiválja azokat, hanem inkább az a tudat, hogy a mi szakmánk különleges, ami már a külső nehézségeiben is észrevehető.

Sziszüphosz, ha beszélne, biztosan a szikla különleges alakjáról és anyagáról, valamint a hegy milyenségéről szólna. Nem azt mondaná, hogy a kő nagyon nehéz, és annak szabálytalan alakja csak tovább nehezíti a görgetést, hanem valami olyasmit, hogy a kő sajátos formájú és anyagú, a hegyoldal meg szintén valamilyen rejtélyes ok

folytán egyedi... Sziszüphosz a sorsát jelentő követ és a hegyoldalt nem értékelné le és nem igyekezne elidegeníteni magától, mint csapást és értelmetlen szenvedést jelentő külső körülményt. Arról beszélne, hogy lényegében szereti azokat és már nem tudja és nem is akarja elképzelni nélküle az életét. De Sziszüphosz nem beszél...

A „mozdulatlanság” mögött egy többirányú „izolált állapot” tapasztalható. Ennek egy része első nézésre természetesnek tűnik. A szakterületenkénti elkülönülés már Weber szerint is elkerülhetetlen velejárója a tudományok művelésének. Így az is egyértelmű, hogy manapság csak úgy általában nem lehet régész valaki, hanem konkrétan valamelyik szakterület művelőjeként beszélhetünk őskoros, népvándorláskoros, római koros... stb. régészről. Sőt ezen belül is elkerülhetetlen a további specializálódás (bronzkoros, keltás, avaros stb.) Így a szakma művelője közvetlenül néhány, ugyanazon résszel foglalkozó kollegájához kötődik. Az ő véleményükön méri le egyes állításainak a hitelét, hiszen csak ők vannak abban a helyzetben, hogy anyag- és körülményismeretük alapján mérlegre tudják tenni a leírt következtetéseket. Ez a műhelymunka mindenféle tudományos tevékenység alapja.

Innen értelemszerűen jön a következő lépés, a szakmai megállapítások különböző szintű közreadása: a szűk számú szakmai közegetől az egyre szakavatatlanabb nagyközönség felé. Ez a tevékenység nemcsak a régészetnek, hanem általában minden tudománynak, de különösképpen a társadalomtudományoknak az essenciája. Ezen keresztül létezik a tudomány. Így foglalhatja el legális helyét, az intézményekben megtestesülő társadalmi közmegegyezés által, egy széles értelemben vett kulturális közegben.

Úgy tapasztaljuk viszont, hogy ebben a specializálódási állapotban szívesen elidőznek a régészek. Legtöbbször egy életen át. Kielégíti és megnyugtatja őket az a tudat, hogy ők dolgoznak és ennek kapcsán megtudnak valamit. Le is írják annak egy részét – egymásnak. Végül is mindenki elérheti ezeket a tényeket, ha tud idegen nyelven és ha van türelme a szakkifejezéseknek utánanézni.

Egyéni kíváncsiságának a kielégítésén túl azonban nemigen tud vele mit kezdeni. Nem ismerheti az egyes állítások súlyát és az egymáshoz viszonyított tények rejtett összefüggéseit. Egy publikáció ugyanis soha nem tartalmazhatja a témával kapcsolatos vizsgálódás összes szempontját. Ezzel a tudással csak a kutató rendelkezik. Ez tetten érhető olyan esetekben, amikor egy témakörnek a szakavatott ismerője ugyanarról a témáról, ugyanazzal a mondanivalóval több formában megírt műveiből a szélesebb közönségnek szántban lehet találni néhány olyan ténymegjegyzést, amely ismeretében a részletesebb szakpublikáció néhány megállapítása is érthetőbbé válik. Ezt az addig nem közölt tényt nyilván az új mű elvárásaihoz módosult nézőpont „hozta ki” a szerzőből. Nyilvánvaló, hogy ezt a műveletet „kívülről” nem lehet elvégezni. Ritka kivételtől eltekintve a „kívülről” írt ismeretterjesztő műveket a szakmabeliek nem tartják jóknak.

Az „izolált állapot”-nak vannak egyértelműen „természetellenes” formái is. Ilyen pl. a „tereprégész” és az „íróasztali régész” megosztás. A „tereprégész” kinn van általában vidéken egy múzeumban és igen mostoha körülmények közt egyedül küszködik a leletmentésekkel, terepbejárásokkal... A feltárások után a múzeumi feldolgozó mun-

kában is további extra nehézségekkel küszködik (gyengén felszerelt restaurátor- és fotóműhely, túlszűfolt raktárak stb.). A tudományos feldolgozást gyakran késlelteti a megfelelő szakkönyvtár hiánya és az a tény, hogy a vidéki régész kívül esik a szakmai információk áramlásán. A „tereprégész” tehát gyűjti az új adatokat, de nem tudja időben, megfelelő színvonalon tudományosan feldolgozni és közreadni.

Az „íróasztali régész” leginkább a fővárosban vagy valamelyik nagyobb vidéki város múzeumában van állásban. Ásatásra nem nagyon van lehetősége, de nem is nagyon „töri magát” ebbe az irányba. Jelen van a szakmai információs hálózatban: szakkönyvtárba, konferenciákra jár. Megragad minden lehetőséget, hogy külföldre menjen... stb.

A két „régésztípus” közt antagonisztikus ellentét feszül. A „tereprégész” lenézve érzi magát. Félti a fáradtságos munkával összegyűjtött anyagát. Nem adja ki a kezéből, nem társul egy „íróasztali”-val, inkább maga egyedül küszködik a publikációs nehézségekkel. Az „íróasztali régész”-nek látszólag nagyvonalú a stílusa. Nincs mit rejtegetnie. Új anyagközlő publikációkra, mint felhasználható tényekre és új konferenciameghívásokra, mint új megjelenési lehetőségre vár. Ha a szakma megosztott állapota szóba kerül felelősöket keresve a két csoport egymásra mutogat. Ez a jelenség írott formában nincs jelen, csak szóban és egyéb gesztusokba rejtve.

Véleményként elég, ha a Menenius Agrippa történetének tanulságára utalunk: a szív, gyomor, agy(!) és egyéb emberi szervek szembenállása a test halálához vezet. Meggyőződésünk, hogy ezzel minden régész külön-külön egyetért. A jelenség viszont mégis létezik...

Létezik egy sajátos formája az „izolált állapot”-nak: a jelen világtól való izoláció vagy más néven „befeléfordulás”. Ebben a szakma egésze általában egységesnek tűnik.

A régészet, mint kuriózum iránt mindig nagy volt az érdeklődés. Ez a megkülönböztetett figyelem, mintha zavarná a régészeket. Nem akarnak nyilvános vitákba bocsátkozni valami olyan megfontolás alapján, hogy a nem tudományos állításokkal való vita „rossz hírbe hozza” a tudomány képviselőit. Ha elfogadjuk azt a Webernél is meglevő, de napjainkban több formában újrafogalmazott tudományelméleti tényt, hogy a tudományos minőséget egy adott kérdésben nem a végkövetkeztetés „igaz” vagy „hamis” volta adja, hanem az oda elvezető út „milyensége”: az alkalmazott kutatói módszer, akkor érthetetlennek kell tartanunk ezt az elfordulást.

Vannak olyan tudományok, amelyek pozitív lehetőségnek fogják fel az ilyen kívülről jövő érdeklődést, és megragadva azt, igyekeznek megmutatni azokat a vizsgálati eljárásokat, amely alapján méltónak tartják magukat a tudományos minősítésre.

A nyilvánosság valószínűleg Sziszüphoszt is zavarná. Megszokta már a magányt. Így rendezte be a világot a maga számára. A kő és önmaga. A többi csak külső néma kellék. Sziszüphosz világa ugyanolyan sokrétű és a maga módján teljes, mint a közönségben levőké. Abban különbözik másokétól, hogy minden elemét ő egyedül építette fel. Kőhöz kötött magányában ugyanúgy – vagy talán még inkább – szüksége van a világ teljességére, mint a közösségben élőknek. Viszont az ő világa értelemszerűen egyszemélyes. Elemei elmozdíthatatlanok. Nem lehet őket felcserélni, helyettesíteni.

Kívülről teljesen zárt, néma, megközelíthetetlen rendszer. Ezért Sziszüphosz számára más emberek megjelenése nemcsak zavaró, hanem egyenesen tragikus lenne. Megszűnne a csend, megbomlana az általa elképzelt és felépített világ egysége. Az erejét végsőkéig megfeszítő ember számára elviselhetetlen lenne, ha neki még arra is figyelnie kellene, hogy hogyan mozognak és változnak a dolgok körülötte. Elvesztené a hitét a világban, nem lenne ereje tovább a kő görgetéséhez... menthetetlenül összeomlana.

Munkahelyi vitákon, vagy más egyéb fórumokon többször lehet hallani, hogy a régészek saját tevékenységüket a „jó értelemben vett pozitivizmus” szellemében kívánják elképzelni. A büszkén vállalt kifejezés mögött elsősorban az elmúlt évtizedek egyoldalúan erőszakolt ideológiacentrikusságával szembeni öntudat szólal meg.

Úgy gondoljuk, hogy a régészet eleve adott „tárgyszerűség”-nél fogva nem volt annyira „veszélyeztetve” a marxizmus által mint más társadalomtudományok. Általában is igaz, hogy a régészet nehezen hozható közvetlenül kapcsolatba valamely filozófiai irányzattal. A „szellemtörténeti” irányzaton kívül más szemléleti módszer számottevő nyomot nemigen hagyott a magyar régészet eddigi történetében. A szakmát mindig is jellemezte egy józan, mértéktartó „tárgycentrikus” gondolkodás. Legfeljebb a tárgyakhoz való viszonyt, a „művészettörténeti alapon tipologizáló” szemléletet, felváltotta időben, egy „történetiséget” hangsúlyozó gondolkodásmód.

Meggyőződésünk szerint a „pozitivizmus” emlegetése mögött nem kell a magyar régészek részéről egy filozófiai irányzathoz – annak is egy napjainkban neopozitivizmusnak nevezett, előbbiekhöz képest jelentősen módosult változatához – való tudatos kapcsolódásra gondolnunk. Inkább valami olyasmit jelent: bármilyen is a világ, nekünk dolgoznunk kell – lehet – és érdemes... a föld rengeteg leletet rejt magában, azok feltárása és összegyűjtése mindenképpen hoz valami újat a tudomány számára. Az új információ tehát egyértelműen hasznos, már szinte attól az, hogy létezik egy tárgy formájában...

A 20. században az európai gondolkodásban Sziszüphosz szinte egyértelműen pozitív alakká vált. Abszurd hős, aki egy lehetetlen világban egyetlen lehetséges módon ember marad. Feladata van, amely kitölti mindennapjait és tudja, hogy az nem szűnik meg holnap sem. Tevékenysége által létezik. Egyedül van, tökéletesen független másoktól. Ezért – Camus szerint – „boldognak kell elképzelni Sziszüphoszt”. A kő tehát nem büntetés, hanem létének tartalmat adó külső tényező. Egy tökéletesen kiüresedett világban már nem kérdés, hogy van-e értelme a tevékenységnek. Maga a tevékenység a cél, mint egyetlen megtartó erő.

III.

Változóban van a világ körülöttünk. A 80-as években magyar nyelven is egyre több helyen lehetett olvasni azokról a Nyugaton már az 50-es évektől közismertté vált tudományelméletekről, amelyeknek alapját az ún. „nyelvfilozófia” képezte. A nyelv, mint az emberi gondolkodás eszköze sajátos, bizonyos értelemben öntörvényű folya-

matok rendszere, amely egyrészt függ, mint ember alkotta „mesterséges szülemény” a korszellemtől, másrészt mind annak sajátos „teremténye” vissza is hat magára az emberre.

Ennek a „visszahatásnak” a tudatosulása döntően módosítja a világ megismerésére vonatkozó alapvető nézeteinket. Ebből is azokat az ismeretelméleti kérdéseket, amelyek egyik oldalról az ember saját természetére, másik oldalról a világ törvényeinek megismerésére vonatkoznak, átformálja, közvetetté teszi. A „nyelv természeté”-nek elemzésén és megismerésén keresztül vezet az út a fent említett célok felé.

A tudomány, mint az emberi gondolkodás egyik, sajátos törvények alapján intézményesült formája szintén a „nyelv” függvénye. Mégpedig az emberi kultúra többi tartományától tudatosan is elkülönülő „nyelvé”: a „tudományos nyelvé”.

A „tudományos nyelv” elsősorban a fogalomalkotás módjában különbözik a kommunikáció többi formájától. Létkérdés, hogy a „tudományos nyelv”-ben ne legyenek olyan fogalmak, amelyeknek a jelentésköre nem egyértelműen körülhatárolt. A tudomány, mint intézmény csak úgy működhet, ha a személyes kapcsolatban nem levő kutatók is mind a tárgyi és dologi, mind a viszonyrendszerekre vonatkozó elnevezéseken ugyanazt értik. Így van – egyedül csak így lehet – értelme tudományos igénnyel kérdéseket, véleményeket megfogalmazni és közzétenni. Ebben a megfogalmazásban a „tudományos nyelv” egyezni látszik azzal, amit nagyjából „hivatali nyelv”-nek nevezünk.

A „tudományos nyelv”-nek van azonban egy másik vonása is, ami viszont idegen a „hivatali nyelv”-től. Ez a különbség abból a követelményből ered, hogy a „tudományos nyelv”-nek alkalmasnak kell lenni olyan következtetések, megállapítások leírására, amelyek a kiindulópontnál – az elemzés kezdeténél – még nem kalkulálhatók. A tudomány nem dolgozhat egy eleve zárt kategóriákkal lehatárolt kommunikációs rendszerrel. A „hivatali nyelv” viszont csak ilyenekkel dolgozhat, mert csak így töltheti be alapfunkcióját: a tények rendszerben tartott tárolását.

A tudománynak csak mint eszköz fontos az információk rendszerben tartása: célja a már ismert adatokból kiindulva egy alkalmazott vizsgálati módszer függvényében új alternatívák, új megállapítások leírása. Képletesen úgy is fogalmazhatjuk, hogy a tudomány rendeltetése az, hogy az emberi kultúra azon állapotát, hogy a múltból, mint ismertből a jövő, mint ismeretlen felé való mozgást „kodifikálja”: intézményesített formában leképezze; érthető módon leírja azt, ami érthető módon leírható... Az „ismeretlen” – mint már fentebb utaltunk rá – „zárt fogalomrendszer”-rel nem közelíthető meg. A „nyitott fogalomrendszer” viszont nem jelentheti azt, hogy a használt fogalmak „egymásba csúsznak”; azaz nem pontosan körülhatároltak.

A „nyitottságot” a „tudományos nyelv” rugalmassá tételével lehet elérni. A „rugalmasságot” vagy „mozgékonyt” általában a nyelven belül a verbális elemek tudatos alkalmazása jelenti. A „tudományos nyelvben” a verbális elemek leegyszerűsödése mindig a „hivatali nyelv” felé való elmozdulást jelenti.

Röviden megfogalmazva a „tudományos nyelv” csak akkor tud eleget tenni a tudomány követelményeinek, ha a nominális része az egyértelmű fogalom használatával alkalmas a tények rögzítésére, a verbális része pedig képes megjeleníteni azokat az

elemzéseket, amelyekből a kutatói nézőpont, valamint az egyéb vizsgálati szempontok és az alkalmazott módszer jól elkülöníthető.

Ez megköveteli, hogy a szakma művelői minden tudományban teremtsenek egy olyan „eleven szellemi közeget”, amelyben egymás munkáit folyamatában ismerjék. Eközben alakítsák és formálják azt a „nyelvet”, amelyen nemcsak kifejezni kívánják magukat, hanem megérteni is a témában közeli és távolabbi kutatók munkáját.

A régészet – hasonlóan a természettudományokhoz – olyan tudomány, amelynek forrásai nem fogalmi természetűek, hanem „néma tárgyak és dolgok” összessége. A kutatói munka előfeltétele: pontos nevezéktan elkészítése – egyidős magával a kutatással. A régészet fogalmi rendszere tehát minden tekintetben jelenidős. Közvetlenül semmilyen támpontot nem nyerhet a forrásul szolgáló tárgyak idejéből, sem funkciójára sem formájára vonatkozóan.

Úgy gondoljuk, hogy ezek után leszögezhetünk két tényt. 1. A régészet – mint minden más tudomány – a mesterségesen megalkotott fogalmi rendszerében és nem a forrásul szolgáló tárgyakban alkotja meg önmagát, mint tudomány. 2. Fogalmi rendszerét tekintve a régészet egyértelműen homogén: ugyanaz a nézőpont ad nevet a tárgyaknak és forrásul szolgáló körülményeknek, mint amely a kutatói elemzést végzi.

Röviden a régészet állapotára vonatkozó eddigi észrevételeink alapját mi abban látjuk, hogy a régészek nagy többsége sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonít a tárgyak gyűjtésének, mint a tudományos fogalmi rendszer művelésének. E két tevékenységnek az arányeltolódása vagy egyenesen azok elszakadása egymástól azért is szerencsétlen dolog, mert a tárgyak gyűjtésének szempontjai is a fogalmi rendszer művelése közben kell hogy kialakuljon. Mivel köztudott tény, hogy egy feltárás a dokumentált adatokon túl meg is semmisíti a lelőhelyet, egyet kell értsünk azzal a véleménnyel, amit szóban egyre többször lehet hallani régészektől is, hogy körültekintőbben kellene nekifogni az ásatásoknak és komolyabban kellene mérlegelni, hogy a feltárási „adottságaink” megfelelőek-e és nem utolsó sorban a kutatói szempontjaink kellően rugalmasak-e egy új lelőhely feltáráására. Ha nincs veszélyeztetve közvetlenül a lelőhely, akkor jobb, ha a földben hagyjuk addig a leleteket, amíg a feltárási feltételeinket hiányosnak érezzük...

Összefoglalva úgy gondoljuk, hogy azok a tünetek, amelyek véleményünk szerint a régészetre, mint tudományra ma jellemzőek úgy orvosolhatók, ha mindenek előtt tudatosítjuk magunkban, hogy a régészet is a fogalmi rendszerében válik tudománnyá... Ezt csak egy közösen megteremtett „szellemi közeg”-ben lehet művelni. „Szellemi közeg” alatt azt értjük, amelyben a kutatók tisztában vannak azzal, hogy tevékenységüket csak a következő három tényező függvényében végezhetik eredményesen: 1. önismereten alapuló kutatói nézőpont meghatározása, 2. a kor, amelyben a kutató él, szellemi irányultságának, mint meghatározó közegnek a tisztázása, 3. a kutatás tárgyát képező források természetének az elemzése. Ebben a „szellemi közeg”-ben lehetne elérni azt, hogy megszűnjön minden rendellenes „izoláció”, a publikációkból eltűnjenek a rejtett „tekintélyelvűség”-en alapuló funkciótlan hivatkozások, a megmerevedett fogalmi rendszereket váltsa fel egy rugalmas, elemző, értelmező forma... stb.

Sziszüphosz leért a hegyről. Ott a kő, már várja őt. Odalép és megáll egy pillanatra. Tűnődő mosoly fut át az arcán. Tudja, hogy egy időben nem kell két terhet cipel-

nie. Amikor nekifeszül ennek a kőnek, akkor az a másik a lelkéről legördül. Ilyenkor mindig van egy rövid pillanat, amíg az egyik teher tűnőben van, de a másik még nem foglalja le teljesen. Ebben a röpke pillanatban valami furcsa mámorító érzés szokta eltölteni. Néha még álmódott is... egyszer eljött hozzá Prométheusz és Odüsszeusz... nem szóltak semmit, csak nézték őt... Prométheusz oldalán nagy véres seb éktelenkedett, de az arca kemény és mozdulatlan volt... nem látszott rajta a fájdalom... Odüsszeusz távolabb állt... ruhája vizes és szakadt... szakálla, haja borzas... arca szomorúnak látszott... de a szeme így is élénken csillogott... ő pedig arra gondolt, hogy mi lenne, ha egyszer ők hárman újra kezdenének együtt: ő a szívósságával, Odüsszeusz a maga mindenre kíváncsi, kísérletező kedvű, leleményes természetével, Prométheusz a szentségtörő tettekhez kész konokságával... nekivágnának együtt a világnak...

Sziszüphosz megfeszíti izmait és a kő lassan megmozdul...

IRODALOM

a. A gondolatmenetet inspiráló művek

Albert Camus:

1990 Sziszüphosz mítosza. Válogatott esszék és tanulmányok, Budapest

Max Weber:

1970 A tudomány mint hivatás (tanulmány). (In: M. Weber: Állam, politika, tudomány. Válogatott tanulmányok Budapest

b. A tudományelméletre vonatkozó művek

Peter Winch

1988 A társadalomtudomány eszméje és viszonya a filozófiához. Budapest

R.G. Collingwood

1987 A történelem eszméje. Budapest

Karl R. Popper

1989 A historicizmus nyomorúsága. Budapest

Kelemen János

Tudományelmélet: programok és módszerek (tanulmány) (In: BUKSZ 1990. 2. szám)

EINIGE BEMERKUNGEN ÜBER DEN HEUTIGEN STAND DER ARCHÄOLOGIE

Hajdú Zsigmond

Mit der vorliegenden Arbeit will der Verfasser zur beruflichen Selbstprüfung der jungen Archäologen beitragen. Durch den leicht ironischen und mythologischen Ton werden die Anomalien, die in der Zukunft verändert werden müssen, bezeichnet und nicht genannt.

Nach der Meinung des Verfassers liegt der Grund der an die Oberfläche kommenden Erscheinungen daran, dass sich die Archäologie als Disziplin nicht in ihrem offenen, kontinuierlich getriebenen, begrifflichen Zustand vorstellen will, sondern die als Quelle dienenden Gegenstände -oft eigengesetzlich- mit einer, die Begriffe ersetzenden Rolle ausgestattet werden. Das ergibt die starren und häufig inkonsequenten Terminologien, d.h. die unklaren, auch mehrere Bedeutungen tragenden Begriffe in der Nomenklatur und die

Keuschheit bei der Publikationen wissenschaftlichen Anspruchs, wonach nur die letzten Feststellungen der Niederschreibung wert sind und die dazu führenden Wege mehr oder minder verborgen bleiben. Das macht schwer bzw. häufig unmöglich, ein gewisses Thema von mehreren Standpunkten aus abzuhandeln, da man dem Gedankengang der veröffentlichten Arbeiten schwer eindeutig folgen und erwägen bzw. sich zur Sache äussern kann...

Der Verfasser schlägt als Lösung vor, dass sich die jungen Archäologen auf ihre zukünftige, naturgegebene, bestimmende Rolle bewusst und gemeinsam vorbereiten sollen, in erster Linie dadurch, dass sie die Gesetze der Begriffe bei der Betreibung dieser Disziplin für primär halten.

Несколько заметок в связи с нынешним положением
нашей археологии
Хайду Жигмонд

Настоящая работа желает наметить опорные пункты для самоанализа молодых археологов. Слегка иронический тон и мифологические намеки хотя и обозначить, но не назвать те аномалии, которые в будущем нужно будет изменить.

Причиной симптомов, появляющихся на поверхности, автор считает тот факт, согласно которому археология, как наука, хочет показать себя не в открытой, постоянно-категорийной форме, а часто пытается облечь предметы, являющиеся источниками, самоцельной ролью заместителя понятий. В результате появляются негибкие и часто непоследовательные терминологии, необрисованные понятия с различным содержанием в номенклатуре, а в научных публикациях чувствуется стеснительность, которая считает, что публиковать надо только конечные результаты, и пути, ведущие к ним, останутся более-менее скрытыми. Таким образом труд по данной теме со многих аспектов становится почти невозможным, ведь ход мыслей опубликованных статей трудно проследить, а затем обдумать и оценить...

В качестве решения проблемы автор статьи предлагает молодым археологам сознательно и сообща подготовиться к их будущей определяющей роли, главным образом имея в виду первичность законов понятий в науке.